

Mariusz Wszolek
Uniwersytet SWPS w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8830-189X>
e-mail: mwszolek@swps.edu.pl

Ile jest sztuki w sztuce?
Recenzja książki Aleksandra Kiklewicza:
Estetyka a pragmatyka. Estetyczne akty mowy

How much art is in the art?
Review of the book by Aleksander Kiklewicz:
Aesthetics and Pragmatics. Aesthetic speech acts

Literatura przedmiotu bogata jest w opracowania poruszające zagadnienia estetyki, w tym estetyzacji życia społecznego i przestrzeni publicznej. Estetyka jako pojęcie w obiegu naukowym pojawia się stosunkowo późno, bo w XVIII w. (Fleischer 2010) – nie oznacza to jednak, że nie mieliśmy do czynienia wcześniej z samym zjawiskiem estetyki. Choć początkowo estetykę sprowadzano do teorii sztuki czy szerzej – teorii piękna (Fehrer 2005), to współcześnie przyjmuje się estetykę w kontekście teorii poznania zmysłowego (Fleischer 2010). Badania nad estetyką i estetyzacją społecznej rzeczywistości znajdują swoje zastosowanie w filozofii, nauce o sztuce, nauce o komunikacji społecznej i mediach – nie ulega więc wątpliwości, że teoria postrzegania zmysłowego i komunikowania tegoż jest szeroko reprezentowana w dyskursie akademickim. Co interesujące, do stosunkowo szerokiego już wachlarza dziedzin i dyscyplin podejmujących tematykę estetyki należy z całą pewnością włączyć lingwistyczne dzieło Aleksandra Kiklewicza *Estetyka a pragmatyka. Estetyczne akty mowy*¹. Autor podejmuje się w nim ciekawego – wydawałoby się przeczącego sobie – zabiegu zestawienia estetyki i pragmatyki, na co sam zwraca uwagę we wstępie, zastępując narrację opozycyjną ujęciem integracyjnym, które znajduje również swoją

¹ A. Kiklewicz (2023): *Estetyka a pragmatyka. Estetyczne akty mowy*. Wydawnictwo UWM. Olsztyn, ss. 398.

reprezentację nie tyle w teorii sztuki, co w teorii projektowania – *form ever follows function*, to dziś chyba najpowszechniejszy sposób definiowania funkcjonalnego celu projektowania, który został pierwotnie zaproponowany przez amerykańskiego architekta Louisa Sullivana jeszcze w XIX w. Zestawienie estetyki i funkcjonalnego charakteru artefaktów jest dzisiaj powszechnie stosowaną ramą interpretacji wzorniczego dzieła, o czym może świadczyć m.in. wykorzystanie psychologii postaci w projektowaniu graficznym (teoria Gestalt), teorii afordancji i znaczników (Norman 1995) wyznaczających funkcję na podstawie fizycznych właściwości obiektu czy psychologizacji i operacjonalizacji emocji w teorii kognitywnego przetwarzania (Norman 2015). Choć *krzesło, na którym źle się siedzi jest złym krzesłem* (Aicher 2015), to jednak wyboru artefaktów dokonuje się nie tylko z uwagi na funkcję, ale również, a może przede wszystkim z uwagi na określony wzór, kolor, kontekst wyposażenia wnętrza, rodzaj materiału, czy ofertę rynkową (marketingową). Wydaje się zatem, że tytułowa sprzeczność w dziele Aleksandra Kiklewicza, to trafnie ujęta komplementarność formy i funkcji – zastosowanie rzadko stosowanej wcześniej pragmatyki językowej w dyskursie artystycznym. W końcu: „Przenikanie sztuki i życia objęło prawie wszystkie sfery kultury: marketing, dziennikarstwo, politykę, religię, edukację, naukę” (Kiklewicz 2023: 12).

Nie ulega wątpliwości, że monografia Aleksandra Kiklewicza stanowi *novum* wśród opublikowanych prac, bowiem nie tylko pokazuje, jak dyskurs artystyczny może być analizowany z perspektywy funkcjonalnej, ale także, że komunikacja estetyczna spełnia wszystkie wymogi komunikacji jako takiej – interakcji + intencji + informacji. Jak zauważa autor: „wartość dzieła sztuki nie polega na tym, czego w nim nie ma, czyli na braku prawdziwej illokucji, lecz na tym, czym dzieło dysponuje – a jest to zmanifestowana w taki lub inny sposób intencja afektotwórcza” (Kiklewicz 2023: 353). Co ważne, autor wyprowadza powyższe wnioskowanie, korzystając z szerokiego repozytorium danych w postaci języków europejskich i różnych gatunków tekstu: artystycznych, dziennikarskich, promocyjnych, internetowych, potocznych i in. Opracowanie Aleksandra Kiklewicza składa się ze: wstępu trzech szerokich rozdziałów, zakończenia i równie szerokiej bibliografii uzupełnionej indeksem pojęć, co znacząco ułatwia eksplorację treści omawianej monografii.

W pierwszym rozdziale autor omawia problem funkcji estetycznej języka, powołując się m.in. na lingwistyczną koncepcję Romana Jacobsona, który spośród sześciu funkcji języka wymienia właśnie funkcję poetycką – dla autora jest to wskaźnik potwierdzający zaproponowaną jeszcze we wstępie hipotezę o funkcjonalnym charakterze dyskursu artystycznego. W dalszej części autor dowodzi funkcji estetycznej języka, przywołując nurt psycho-

logizmu w językoznawstwie czy w filozofii romantyzmu, uznając metaforę za podstawową funkcję symboliczną umysłu. Pierwszy rozdział stanowi w gruncie rzeczy omówienie aspektów teoretycznych językowej konwencji artystycznej i komunikacji artystycznej. Szczególnie interesujący jest aspekt poszukiwania przez autora odpowiedzi na pytanie, czy sztuka jest poza komunikacją – „mimo że dyskursy artystyczne istotnie się różnią od informacyjnych czy dyrektywnych, istnieją poważne podstawy, aby uznawać zarówno komunikację estetyczną, jak i komunikację artystyczną (czy też literacką)” (Kiklewicz 2023: 40). Ostatnią część pierwszego rozdziału autor poświęca pragmalingwistyce i pragmatyce literackiej, omawiając w tym kontekście nurt badań aplikacyjnych oraz nurt badań indykatorywnych. Jak sam zauważa, badania pragmatyczne nad sztuką i komunikacją estetyczną stały się możliwe właśnie dzięki pragmalingwistyce i pragmatyce literackiej.

Drugi rozdział poświęcony zostaje dyskursowi artystycznemu, którego charakterystykę określa zestaw szczegółowo omówionych i popartych dowodami empirycznymi wyznaczników, takich jak: fikcjonalność, udziwnienie, intencja, niedookreślenie, artystyczność, piękno. Szczególnie interesujący jest tutaj podrozdział *Paradygmaty sztuki*, w którym autor omawia w sposób historiograficzny wiodące paradygmaty sztuki, zestawiając je w sposób integracyjny z paradygmatem językoznawstwa – staje się to możliwe przy wykorzystaniu aparatu teoretycznego znaku (konkretnie: profilowanego aspektu znaku), który tworzą: forma, semantyka, struktura (syntaktyka), pragmatyka. I tak z semiotycznego punktu widzenia „można wyodrębnić cztery najważniejsze paradygmaty sztuki: formalistyczny (manieryzm, klasycyzm), semantyczny (romantyzm, realizm | pozytywizm), strukturalistyczny (modernizm), poststrukturalistyczny (postmodernizm)” (Kiklewicz 2023: 359).

W trzecim i ostatnim rozdziale książki autor, w przeciwieństwie do pierwszego i drugiego, w dużej mierze korzysta z empirycznego zasobu sztuki użytkowej – komunikatów wizualnych w przestrzeni miejskiej, reklamy czy fotografii, co pozwala czytelnikowi odnieść jego rozważania do otaczającej go rzeczywistości (np. przestrzeni miejskiej). W trzecim rozdziale autor koncentruje swoją uwagę na estetycznych aktach mowy, omawiając ich status, funkcje i wykładniki. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach każde twierdzenie jest poparte stosownym przykładem – tekstowym lub wizualnym. Kluczowe wnioskowanie wydaje się sprowadzać do zestawu funkcji dzieła sztuki czy dzieła artystycznego. Autor zaznacza, że poza funkcją estetyczną, dzieła sztuki pełnią wiele innych funkcji: poznawczą, kompensacyjną, identyfikacyjną, partycypacyjną, prestiżową, terapeutyczną i in. Ze swojej strony wskazałbym dodatkowo funkcję sprzedażową, której znaczenie rośnie wraz ze wzrostem prestiżu samego dzieła sztuki.

Monografia Aleksandra Kiklewicza stanowi bardzo interesującą pozycję, która wychodzi poza tradycyjnie rozumianą lingwistykę, oferując jednocześnie pole dla interdyscyplinarnych badań nad estetyką w kontekście dzieła sztuki i szerzej – komunikacji artystycznej. Autor, poza szerokim przeglądem literatury przedmiotu, dowodzi swojej koncepcji, posiłkując się współczesnymi i historycznymi tekstami kultury.

Uważam, że monografia Aleksandra Kiklewicza powinna również stanowić znaczący punkt odniesienia w kształceniu przyszłych projektantów i artystów. Dla wzbudzenia zainteresowania ze strony potencjalnego czytelnika pozwolę sobie zakończyć niniejszą recenzję fragmentem, który szczególnie utkwił mi w głowie ze względu na swoją aktualność i z którym się zgadzam: „Funkcja dzieła sztuki nie polega tylko na zaspokojeniu potrzeby hedonistycznej odbiorców, lecz także wiąże się z generowaniem nowych potrzeb odbiorców lub modyfikowaniem już istniejących. Z kolei twórczość artystów nie jest uwarunkowana tylko koniecznością funkcjonowania w systemie komunikacji reprezentacyjnej (tzn. koniecznością zaspokojenia potrzeby hedonistycznej publiczności), ale też dążeniem do wywierania wpływu na opinię publiczną (np. w ważnych sprawach społeczno-politycznych) oraz wewnętrznym popędem twórczym” (Kiklewicz 2023: 358).

Literatura

- Fleischer M. (2010): *Estetyka tu i tam i jej wpływ na komunikację*. Łódź.
Fehrer W. (2005): *Das japanische Teehaus*. Zurich.
Kiklewicz A. (2023): *Estetyka a pragmatyka. Estetyczne akty mowy*. Olsztyn.
Norman D. (2013): *The design of everyday things: Revised and expanded edition*. New York.